
Nederlandse spreekwoorden,
spreuken en zegswijzen

K. ter Laan

Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen

Met de *Weerspreuken* verzameld door
A.M. Heidt jr.

prisma

Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, Houten - Antwerpen

Nederlandse spreekwoorden, spreuken en zegswijzen

Auteur: K. ter Laan

Verwerking en registers: Toke van Geest, Hanny Demeersseman

Medewerkers: Klaske van den Berg, Arnold ten Oever

Omslag en typografie: Werkbeeld, Haarlem (Eloy Bruins)

Schilderij: Spreekwoorden, Pieter Brueghel de Jongere (Frans Halsmuseum, Haarlem)

ISBN 978 90 00 33495 7

NUR 626

www.prisma.nl

www.prismawoordenboeken.be

www.unieboekspectrum.nl

Prisma maakt deel uit van Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv

Postbus 97

3990 DB Houten

© Uitgeverij Unieboek | Het Spectrum bv, Houten - Antwerpen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 Auteurswet 1912, juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB, Hoofddorp).

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken dient men zich tot de uitgever te wenden.

Ondanks de aan de samenstelling van de tekst bestede zorg kan noch de redactie noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

Inhoud

Voorbericht	7
Alfabetische lijst van Spreekwoorden, Spreuken en Zegswijzen	11
Lijst van Weerspreuken, door A. M. Heidt Jr.	413
Lijst van geraadpleegde Werken	433
Lijst van geraadpleegde Werken voor de Weerspreuken	438
Lijst van Verzamelaars en Verzamelingen van Spreekwoorden, naar tijdsorde gerangschikt	440
Registers	461

Lijst van afkortingen

D, E, F, L. = Duits, Engels, Frans, Latijn.

Mnl. = Middelnederlands.

Ned. Wdb. = het grote Woordenboek der Ned. Taal.

N. en Z. = het tijdschrift *Noord en Zuid*.

Ts. = Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde; het Leidse Tijdschrift.

Z. = Zeeland.

Op het omslag een versie van het schilderij ‘Spreekwoorden’ van Pieter Brueghel de Jongere (ca. 1564–ca. 1638), een van de bestaande versies, kopie van een schilderij van zijn vader Pieter Brueghel de Oude.

De illustraties in het boek zijn ontleend aan:

- 1 *Verzamelde Werken* van Jacob Cats, in 1665 bij Jacob Schippersz. te Amsterdam gedrukt, waarvan de gravures waarschijnlijk door Adriaan van de Venne werden vervaardigd.
- 2 *Sinnepoppen* van Roemer Visscher, in 1614 uitgegeven, met gravures van Claes Jansz. Visscher.

Voorbericht

In de *Inleiding* van mijn *Nederlandse Overleveringen* (1932) heb ik geschreven: 'Overleveringen zijn zwervers. Men kan ze met de Heïdens of Zigeuners vergelijken, die er ook in alle tijden waren en die onder alle volken verkeren: overal gelijk en toch telkens weer anders...'

'De overleveringen zijn zwervers door alle tijden en door alle landen... Evenmin als het sprookje is de overlevering aan een bepaalde plaats gebonden. Het lijkt alleen maar zo, omdat het er bij verteld wordt. Het lijkt ook daarom alleen maar zo, omdat de verteller zelf niet anders weet.'

Zo is het ook met de spreekwoorden. Wat wij voor echt Nederlands houden, omdat het ons zo gemeenzaam is, dat hebben de Duitsers ook, ja, maar ook de Denen en de Noren, en ook de Fransen en Italianen; ja weer verder op, dat is ook bij de Polen en de Russen en allicht nog verder weg, over de grenzen van Europa.

Geen wonder: de spreekwoorden zijn uitingen van de volksgeest en de mensen zijn in hun diepste wezen overal gelijk.

In zijn verdienstelijk artikel over *Oost-Brabantsche Spreekwoorden*, verschenen in *Land van Dommel en Aa*, (Eindhoven 1947), toont Drs. Hein Mandos met de stukken aan, hoe de spreekwoorden over land en zand gaan, zonder ooit de minste hinder te hebben van grenzen tussen landen en volken. Hij maakt mij er een verwijt van, dat ik in het verzamelwerk *De Nederlandse Volkskarakters* (Kampen 1938) een overvloed van Groninger spreekwoorden heb aangevoerd, om daardoor het Groninger karakter te kenschetsen. Want, zegt hij, die spreekwoorden zijn op dezelfde wijze gangbaar in andere streken, onder ander volk. Zo, om één voorbeeld te noemen:

De beste paarden moeten op stal gezocht worden.

Maar dat zegt men niet alleen in Groningen, doch in heel Groot-Nederland; en de Duitsers kennen het ook, en het gaat over gans Europa.

Volkomen in orde. En tóch is het een Groninger spreekwoord, omdat het bij voorkeur dáár gebruikt wordt. En zo is het ook met de bundel Nederlandse spreekwoorden, die in dit werk verzameld zijn. De naartige spurder zal bij andere volken dezelfde vinden, het doet er niet toe; dit zijn de onze, met onze eigen stempel gemerkt, voortgekomen uit en overeenstemmende met ons eigen leven; zij geven onze eigen begrippen en opvattingen weer. En daarom zijn het uitingen van ons eigen volkskarakter.

De Groninger spreekwoorden staan sterk onder invloed van de boer; in de Hollandse heeft de zeeman het grote woord. In heel Nederland treft men de spreekwoorden en zegswijzen aan, ontleend aan handel en nering, aan ambacht en bedrijf, aan school en kerk.

Van zeer bijzondere betekenis voor ons zijn de overtalrijke spreekwoorden en uitdrukkingen, die aan de Bijbel ontleend zijn. Men vindt ze in dit boek met opgave van de plaats, waarop ze betrekking hebben en voor 't gemak van de lezer met aanhaling van de bijbeltekst.

Te allen tijde zijn er mannen geweest, die zich tot de spreekwoorden en spreuken aantrokken gevoelden. Aan koning Salomo wordt de verzameling *Spreuken* toegeschreven, die men in het bekende bijbelboek aantreft. In de Apokriefe Boeken vindt men de Spreuken van Jezus Sirach, d.i. Jezus zoon van Sirach, die in 't Hebreeuws zijn opgesteld, ongeveer 200 jaar vóór Christus. Niemand minder dan de grote Erasmus legde een verzameling van Latijnse spreekwoorden aan. Jacob Cats vergaarde in zijn *Spiegel van de oude en de nieuwe Tijd* de spreuken en spreekwoorden van de Nederlanders en

van de andere natiën. En na hem kwamen zovele anderen, die tot onze beste landgenoten behoren. En altijd weer worden ze graag gelezen.

Mandos komt in zijn studie tot deze slotsom:

‘De tijd van het spreekwoord lijkt voorbij. De waarde ligt besloten in de cultuurhistorische betekenis, die zij nog bezitten voor de wetenschap.’

Dit is een doodvonnis. Stel daar tegenover het juichende voorwoord, dat in 1887 geschreven werd door Amaat Joos bij zijn *Schatten uit de Volkstaal*. Hij had met al zijn leerlingen – hij was priester en professor aan de bisschoppelijke normaalschool te Sint-Niklaas in Oost-Vlaanderen – enige duizenden volksspreuken gerangschikt en verklaard. En nu roept hij uit:

‘Wat zijn eenige duizenden spreuken bij de miljoenen die in de dichtelijke tale van ons volk leven en zingen?...

Mijne verzameling is maar een klein zandekken van den hoogen berg, een ellendig druppelken uit de wijde, verre zee.

Want ieder Vlaming is dichter, ieder Vlaamsch huisgezin heeft zijne schat poëzie...

Al wat rond het volk leeft en beweegt... dat alles helpt het volk in zijn dichten en brengt zijnen voorraad bevallige beelden met heele handvullen aan.’ Dit is Hosanna.

Het komt mij voor, dat de waarheid in ’t midden ligt, om het met een spreekwoord te zeggen.

Lang niet alle sprekers maken alle dagen nieuwe spreekwoorden. Maar de goede sprekers wel. Ik heb zo menigmaal bij boeren aan de haard gezeten en daar waren altijd mannen en vrouwen in het gezelschap met eigen beelden, vergelijkingen en tegenstellingen. Maar zo is het bij de burgers in de stad ook, even overvloedig, ja rijk, als men er maar oor voor heeft. ’t Zijn woorden, die weer vervliegen en het hangt maar van het toeval af, of die nieuwe levende spreuken en spreekwoorden gemeengoed worden en in geschrifte worden vastgelegd.

Hoe het zij, de rijkdom der bestaande spreekwoorden is uitbundig. En het is mij gegaan gelijk alle verzamelaars vóór mij: het was een vreugde, ze bijeen te brengen. Hier zijn behalve enkele oude spreuken de voornaamste, die nu onder ons gangbaar zijn. De lezer moge er ook zijn behagen in vinden. Naar volledigheid heb ik niet gestreefd; het aantal is eindeloos. In de verzameling van Harrebomée vindt men er 42000 bijeengebracht.

Dit is geen geleerd wetenschappelijk werk, gelijk dat van Stoett; het is beknopt en eenvoudig opgesteld ten dienste van het algemeen, opdat er weer zo menigeen zich verlustigen zal in deze rijkdom van Hollands taalschat. En zo heb ik dan met lust en met liefde, – om nog een ander oud-vaderlands spreekwoord te gebruiken, – deze kinderen van de volksgeest *met de wan in de zon gedragen*.

De spreekwoorden zijn gerangschikt naar ’t hoofdwoord dat er in voorkomt. Opgenomen is een lijst van schrijvers, die zich met het verzamelen van spreekwoorden hebben bezig gehouden, in volgorde van de tijd, waarin zij leefden, met enkele aantekeningen over hun betekenis en hun werk.

Het blijkt, dat het steeds weer mannen zijn uit de kringen der ontwikkelden, die zich vermeden in de rijkdom en de kernachtigheid van de taal van het volk.

Alleen Anna Folie springt ook in dit opzicht uit de band. Tot de Nederlandse spreuken behoren ook de Vlaamse en de Friese. De eerste zijn vooral genomen uit de verzamelingen van Guido Gezelle en van Amaat Joos. De Friese zijn te vinden o.a. in de *Findling* van Nissen en in de verzameling van Burmania.

Bij Friezen en Vlamingen beiden ook weer die overstelpende rijkdom, toegepast op alle omstandigheden des levens. Vaak met dezelfde woorden als in de zusterprovincies, vaak ook met een eigen stempel. En net als elders, wat men zelf niet zeggen wil, dat laat men door een ander doen. Zo in de spreekwoorden van Burmania:

Met gemak, zei Goffe Roorda, en hij kreeg een vuist in zijn oog.

Maar gewoonlijk, zegt Dr. Brouwer in zijn *Inleiding*, worden de woorden in de mond gelegd van een bagijn, een blinde, een bruid, de Duivel, een vrouw, een koster, een man, een snijder, een dief, enz. of van dieren als de ekster, de kikker, de hond, de reiger of de uil. Het zijn *andermansspreuken*.

Te bed is 't beste, zei de bruid, en ze werd bij 't vuur vergeten, om een enkel voorbeeld te nemen uit dit betoog. Er blijkt uit, dat het vooral in scherts is, als men een ander aan het woord laat.

Zo, op dezelfde wijze: De eer is maar lastig om te bewaren, zei de meid, ik ben blij dat ik de mijne kwijt ben.

En verder:

Daar geen krijg is, is geen eer, zei de koster en hij sloeg de beelden met de zakdoek om de neus.

Deze zei-spreekwoorden komen op dezelfde wijze in al onze gewesten voor. En zo is 't met bijna alle andere spreekwoorden ook. Veel van de Friese spreuken, zegt Dr. Brouwer, vindt men ook reeds in de Kamper verzameling van 1550, en wat er het meest Fries uitziet, dat is elders ook in zwang.

Maar iedere landsman zegt het op zijn manier en menig duister gezegde wordt verklaard door een woord in een ander dialekt. Zo besluit ook Dr. Brouwer zijn betoog, gelijk Dr. Stoett vóór hem heeft gedaan:

Voor de verklaring van onze spreekwoorden 'niet maar wat raden, maar de taal kennen, de parallellen er bij halen, van dezelfde tijd of oudere, dat is de moeizame, maar de enigste weg.'

Ik heb zo goed als ik kon nagegaan, wat onze taalgeleerden op die weg gevonden hebben en ik houd mij voor betere en voor meer aanwijzingen bij voortduring aanbevolen. *Wassenaar, Januari 1950.*

BIJ DE TWEDE DRUK. De tweede druk is onveranderd. Doch er is een rijke verzameling *weerspreuken* aan toegevoegd, van de hand van mijn jonge medewerker Heidt. Voor Vlaanderen was er al zo 'n boekje: *Onze Vólksche Weerkunde*, door Dr. L. Dufour van het Belgisch Meteorologisch Instituut, uitgegeven bij Manteau te Brussel.

Voor Nederland bestond tot heden geen volledige verzameling. Volledig? Dat zal ook dit bundeltje nooit zijn en we houden ons voor aanvulling steeds aanbevolen. Maar ook zo als de lijst nu is, vertrouw ik, dat de lezer zich zal verlustigen in de overvloed van deze volkswijsheid.

Wassenaar, September 1950.

BIJ DE DERDE DRUK alleen een woord van grote erkentelijkheid voor de medewerking, die ik van zeer velen mocht ontvangen. In het bijzonder noem ik Alois Suys uit Mere bij Aalst in Oost-Vlaanderen, overleden in 1953, die zijn schat van aantekeningen ter beschikking stelde voor dit boek. En voor Zeeland P. Glas Jzn. te Kapelle-Biezeling.

Wassenaar, Zomer 1956.

DE VIERENTWINTIGSTE DRUK verschijnt ongewijzigd
1988

BIJ DE VIJFENTWINTIGSTE DRUK. Aan de ongewijzigde tekst zijn door Toke van Geest en Hanny Demeersman registers toegevoegd op onderwerp, herkomst en dialect.

Utrecht, mei 2003

A

a 1. *Geen a voor een b kennen* = niets geleerd hebben.

2. *Van a tot z* = van het begin tot het einde; *van alfa tot omega*.

3. *Wie a zegt moet ook b zeggen* = wie eenmaal begonnen is moet ook doorgaan, anders heeft zijn woord (zijn werk) geen waarde.

Aagje 't Is een nieuwsgierig Aagje = zij wil graag alles weten.

Van 1653 is de klucht van Huygens (weergaas aardig zei Potgijeter), van de schippersvrouw uit Zaandam, die met haar man naar Antwerpen voer, om eens wat van de wereld te zien en die daar allerlei avonturen beleefde. Haar geschiedenis is bekend gebleven, maar niet onder haar naam, want zij heette Trijntje Cornelis. De naam Aagje komt twee jaar later voor, namelijk in 'het kluchtigh avontuurtje van 't Nieuwsgierigh Aeghe van Enkhuizen', verhaald door de humoristische dichter Jan Zoet van Amsterdam. Dit verhaal staat achter zijn *Leven en Bedrijf van Clement Marot*, koddige geschiedenissen, die met Marot niets te maken hebben, maar die zeer in de smaak vielen. En zo spreken wij nog van 't nieuwsgierig Aagje en niet van Trijntje.

aal 1. *Hij is zo glad als een aal* = men heeft geen vat op hem.

2. *Hij is te vangen als een aal bij de staart* = a. men kan hem nooit te spreken krijgen; b. hij is zo handig, dat hij zich overal uit weet te redden.

3. *Een aal bij de staart hebben* = bezig zijn met een zaak, die zo goed als zeker mislukt.

4. *Men kan nooit weten waar de aal kruipt* = het gaat wonderlijk toe in de wereld; men weet niet, waar zijn fortuin ligt.

Bij Guido Gezelle: *Wie weet waar men paling vangt, zei Pa, en hij zette zijn fuik in een wagenslag*. Ditzelfde ook in Groningen.

aalmoes *Aalmoezen geven armt niet*, maakt

niet arm. Ook reeds in de Kamper verzameling (37):

Preek horen verzuimt niet,
Aalmoezen geven armt niet,
Onrechtvaardig goed gedijnt niet.

En in *Rapiarys*:

Dat ic gaf es mi gebleven,
Dat ic behielt, heft mi begeben.

't Spreekwoord is naar *Spreeken XXVIII* : 27 'Die de armen geeft, zal geen gebrek hebben.'

aambeeld 1. *Hij slaat altijd op hetzelfde aambeeld* = hij komt steeds weer op hetzelfde onderwerp terug.

2. *Hij zit tussen hamer en aambeeld* = hij krijgt klappen van beide partijen.

aan

Zo der an,

Zo der van.

Zo als men er aan komt, zo raakt men er ook weer af; *zo gewonnen, zo geronnen*.

aanfluiting *Iemand tot aanfluiting maken* = maken dat iedereen hem bespot en beschimpt; dat men hem uitfluit.

Bijbelse uitdrukking. 'Babel zal worden tot steenhopen, een woning der draken, een ontzetting en aanfluiting, dat er geen inwoner zij.' (*Jeremia LI* : 37.)

aangenomen werk 't Is net of 't aangenomen werk is = men werkt zo hard als men maar kan. Zo arbeiden immers degenen, die een bepaald werk tegen een overeengekomen bedrag moeten opleveren, in tegenstelling met arbeiders in dagloon.

aangeschoten *Hij is aangeschoten* = hij heeft te diep in 't glas gekeken, hij kan niet goed meer lopen, zo als 't met een haas gaat die door de jager geraakt is.

aangeschreven *Hij staat goed aangeschreven* = hij is gunstig bekend. Misschien naar Exodus 32 : 32, waar Mozes zegt tot de Heer: delg mij nu uit Uw boek, hetwelk Gij geschreven hebt.

aangetrouwd *Aangetrouwd is maar aangevaaid* (Gron.) = aangetrouwde familie wordt nooit eigen. In Zeeland: *Aangetrouwd is maar tegengetrouwd*.

aangezicht zie *gezicht*.

aanhouden 't Is daar een huisje van houaan = daar wordt men vriendelijk ontvangen en daar is 't altijd even hartelijk en gezellig.

aanhouder 1. *De aanhouder wint* = wie volhardt bereikt zijn doel. Anders gezegd:

2. *Aanhouden doet verkrijgen.*

aankalken *Iemand iets aankalken* = iemand de schuld van iets geven. Kalk, oude naam voor krijt; in de herberg tekende men iemands gelag op met krijtstreepjes.

aanklampen *Iemand aanklampen* = aanspreken. Ontleend aan de gevechten op zee bij de oude houten schepen; men klampte 't vijandelijk schip aan boord = men haakte er zich met een klamp aan vast en sprong dan over.

aanleggen *Hij legt bij elk heilig huisje aan* = hij kan geen herberg voorbij komen. Zeemanswoord.

aannemen 't *Is aangenomen werk*, zie *aangenomen* en *werk* I, 9.

aansmeren *Iemand iets aansmeren* = hem iets verkopen tegen te hoge prijs door mooie praatjes, door hem honig om de mond te smeren.

aanspannen *Met iemand aanspannen* = gezamenlijk met iemand een werk ondernemen. Ontleend aan twee paarden, die voor dezelfde wagen worden gespannen. Elk een paard leveren, om samen dat werk te doen.

aanspraak *Hij maakt daar aanspraak op* = hij vordert het als zijn recht. Aanspraak was van ouds de gerechtelijke eis.

aanstoot 1. *Aanstoot geven* = iemand kwetsen in zijn zedelijke of godsdienstige opvattingen. Bijbelse uitdrukking: aanstoot = een voorwerp waaraan men zich stoot. Zo Leviticus 19 : 14, gij zult voor het aangezicht des blinden geen aanstoot zetten.

2. *Steen des aanstoots* = reden tot ergernis. Ontleend aan I Petrus 2 : 7, de steen die de bouwlieden verworpen hebben, deze is geworden tot een steen des aanstoots (nl. voor de ongelovigen).

aanstoot lijden Oudtijds een bekende uitdrukking = aangevallen worden, te lijden hebben, b.v. in het spreekwoord: die aan de weg timmert, lijdt veel aanstoots. Ook: mooie meisjes en oude kleren hebben veel aanstoot. Dit woord betekent dus aanval, aanranding, vijandige opmerking.

aanzeggen *Dat zou men hem niet aanzeggen* = dat zou men niet van hem denken. Aanzeggen is het oude woord voor beschuldigen.

aanzien 1. *Aanzien doet gedenken.*

2. *Zonder aanzien des persoons* = zonder iemands rijkdom of voorname staat of bloedverwantschap in aanmerking te nemen, alleen lettende op de zaak. Uit de Bijbel, Romeinen II : 11; 'want er is geen aanneming des persoons bij God.' En dit weer naar *Deuteronomium* X : 17: 'God die geen aangezicht aanneemt, noch geschenk ontvangt.'

In Matth. XXII : 16 wordt van Jezus gezegd: 'Gij ziet de persoon der mensen niet aan.'

3. *zie niet aan, wat voor ogen is* = laat u niet misleiden door de schijn.

Bijbelse uitdrukking. Toen Samuel een koning over Israël moest kiezen uit de zonen van Isa in plaats van Saul, dacht hij dat Eliab het zijn moest, omdat deze zo fors en groot was. 'Doch de Heer zeide: Het is niet gelijk de mens ziet; want de mens ziet aan wat voor ogen is, maar de Here ziet het hart aan.' (I Samuel XVI : 7.)

aap 1. *Iemand voor de aap houden* = voor de gek houden. De aap is hier het bespottelijke wezen.

2. *Aap, wat heb je mooie jongen!* uitdrukking die te kennen geeft, dat iemand een ander vleit, om wat van hem gedaan te krijgen.

Ontleend aan Reynaert II, vers 6543. Reinaart de vos, in 't hol van een lelijke aap, zegt van de jonge apjes: hoe lieflic sijn si ende hoe scone!

3. *Hij heeft de aap binnen* = hij heeft het geld te pakken.

De aap is hier oorspronkelijk de stenen spaarpot in de vorm van een aap, maar dat er vroeger zulke spaarpotten waren, moet nog bewezen worden, schrijft Stoett. Hij denkt aan de oude uitdrukking: *die uit Oost-Indiën komen, zien op geen aap* = wie in 't veen zit, ziet op geen turfje.

4. *Hij heeft de aap in de mouw* = hij verbergt zijn slechte voornemens. *Toen kwam de aap uit de mouw* = toen bleek pas de ware bedoeling.

De uitdrukking is misschien ontleend aan de wijde mouwen van de goochelaars, die met een aapje reisden.

5. *Al draagt een aap een gouden ring, het is en blijft een lelijk ding* = 't mooiste kleed maakt een lelijk mens niet mooi. Ook: rijkdom brengt geen ware beschaving mee.

De zegswijze is uit het Latijn afkomstig.

6. *In de aap gelogeerd zijn*, lett. = een slecht onderdak hebben; fig. = in verlegenheid zijn; teleurgesteld zijn. De aap zal een uithangteken van een herberg geweest zijn.

7. *Hij ziet op geen aap, als hij uit Oost-Indië komt* = hij is royaal, nu hij zelf overvloed heeft.

Die uit de Oost terugkwamen, namen nog al eens een aap mee.

8. *Als apen hoger klimmen willen, Dan ziet men juist hun naakte billen, wanneer iemand van lage komaf zich voornaam wil voordoen, dan merkt*

men juist dat hij opvoeding en beschaving mist. Bij De Brune:

Te meer de simme (= aap) klimt omhoog,

Te meer haer naectheyd valt in d'oogh.

9. *'t Is moeilijk, oude apen leren muilen maken* (Gezelle) = men kan een oude aap niet meer leren, dat hij lelijke gezichten trekt. Zie beer 3 en hoog 4.

aard 1. *Hij is uit de aard geslagen* = hij aardt niet naar zijn vader of moeder, naar zijn geslacht.

2. *Men danste, dat het een aard had* = dat het zo mooi ging als 't maar kon.

3. *Hij heeft een aardje*

Naar zijn vaartje = hij aardt naar zijn vader. Misschien naar *Handelingen VII* : 51. Gij wederstaat altijd den Heiligen Geest; gelijk uwe vaders, alzo ook gij.

4. *Dat ligt in de aard van 't beestje*, zie beest 4.

aardappel *Een mens is geen aardappel*, zie mens 6.

1. Als apen hoog klimmen willen (z. aap)

aarde 1. *Dit woord viel in goede aarde* = werd goed ontvangen en droeg vruchten. Ontleend aan de gelijkenis van de zaaier, Marcus IV : 8.

2. *Hij ziet er uit als (de) aarde* = asgrauw (door ziekte of verdriet).

Aarlanderveen *Op zijn Aarlanderveens, Aarleveens* = op landelijke, ouderwetse wijze. Aarlanderveen, dorp onder Alfen aan den Rijn had blijkbaar de naam, dat men daar erg achteraan kwam.

Aäron *De Aäronskelk*, een van onze aller-mooiste bloemen, draagt zijn naam naar het verhaal in *Numeri XVII* : 1-8. Om uit te maken, wie de priester zou zijn in Israël, moest voor ieder van de 12 stammen een staf gelegd worden in de tent der getuigenis: 'En ziet, Aärons staf, voor het huis van Levi, bloeide; want hij bracht bloeisel voort, en bloesemde bloesem, en droeg amandelen.'

aas *Volkje van deux-aas*, zie *deux*.

a-b 1. *Hij zit nog op de a-b-bank* = hij moet 't eerste begin nog leren;

2. *Hij kent het als het a-b-c* = door en door.

abracadabra *Dit is abracadabra voor mij* = onverstaanbare taal. Het abracadabra was een toverspreuk, op perkament geschreven, aan een draad om de hals gehangen in deze vorm:

a b r a c a d a b r a
 a b r a c a d a b r
 a b r a c a d a b
 a b r a c a d a
 a b r a c a d
 a b r a c a
 a b r a c
 a b r a
 a b r
 a b
 a

Iedere regel telt een letter minder; zo moest ook de koorts elke dag afnemen. Wellicht zijn de letters ontstaan uit verminkte Arabische woorden. De woorden 'äbräkhä dābir' betekenen: 'het is genezen.' Volgens Dr. Er. Bischoff in *Die Kabbalah* is de verklaring Abbara Kedabra = verdwijn, zo als dit woord. De driehoekige vorm van het formulier is nog gebruikelijk bij de muzelmanse priesters voor hun zegel, waarmede zij trachten ziekten te genezen of sloten

open te maken. De zieke wordt het papertje dan op de pijnlijke plek gebonden, en evenals telkens een paar letters verdwijnen, wordt de zieke allengs van zijn kwaal verlost.

Zulk een abracadabra-zegel wordt niet alleen door de muzelmannen gebruikt, maar ook door christenen, en curieus is: de christenen halen zulk een 'weffk' bij de muzelmanse priester en de muzelmannen bij de Franciscaner monniken of bij een Griekse priester.

Een christen, die zich tot de mahomeedaanse priester wendt, bewijst eer aan Allah en ondervindt dan Allah's genade, zo redeneren de muzelmannen.

Abraham 1. *Hij zit in Abrahams schoot* = hij heeft het geheel naar zijn zin; hij leidt een aangenaam leven. Ontleend aan Lucas XVI : 22 en 23, waar verhaald wordt dat de bedelaar Lazarus van de engelen gedragen werd in de schoot van Abraham.

In het Oosten lag men bij de maaltijd op rustbanken, waarbij het hoofd van de een rustte tegen de boezem van een ander, d.i. 'in zijn schoot.' (Zeeman, blz. 33.)

2. *Hij weet waar Abram de mosterd haalt* = hij is op de hoogte van de zaak. Ook in 't algemeen: hij is bij de pinken. Men heeft aan *mutsaard* gedacht, d.i. de brandstapel voor Abrahams offer in Genesis XXII. Maar Stoett zegt, dat in dit verhaal niet naar een mutsaard gevraagd wordt; hij denkt, dat Abraham een gewone jongensnaam is en dat die Abram om een boodschap gestuurd wordt.

3. *Hij heeft Abraham gezien* = hij is boven de 50 jaar. Naar Johannes VIII : 57, waar de Joden tot Jezus zeggen: Gij hebt nog geen vijftig jaren, en hebt Gij Abraham gezien?

4. *Abrahammetje spelen* = maar de halve waarheid zeggen, om zich daardoor uit de moeilijkheden te redden. Toen Abraham in Egypte kwam, zei hij dat zijn vrouw Sara zijn zuster was, uit vrees dat Farao anders hem zou doden, om in het bezit van de vrouw te komen. (Genesis XII : 10-19) Daarna kwam Abraham te Gerar bij koning Abimelech, en daar gebeurde wederom hetzelfde.

Abimelech nam Sara tot zich, maar God kwam in een droom tot hem des nachts en waarschuwde hem. Toen de koning Abraham verweet, dat deze hem bedregen had, antwoordde Abraham: En ook is zij waarlijk mijn zuster; zij is mijns vaders dochter, maar niet mijner moeder dochter; en zij is mij ter vrouwe geworden. (Genesis XX : 12.)

Absalom 1. *'t Is een Absalom* = een zoon, die zich verzet tegen zijn eigen vader. Naar Absalom, de zoon van koning David, die tegen zijn vader in opstand kwam, doch die met zijn lang haar in de takken van een boom bleef hangen (II Samuel XVIII.)

Vandaar ook:

2. *Hij ziet er uit als Absalom*: hij mag zijn haar wel eens laten knippen.

Zeeman merkt er bij op, dat er in de Bijbel alleen gezegd wordt, dat Absalom met zijn hoofd tussen de takken bleef hangen.

abt 1. *Zo de abt, zo de monniken* = zo heer zo knecht.

2. *Hij is daar abt en voogd* = hij heeft er alles te zeggen. De abt, de overste van een klooster, werd in de Middeleeuwen vaak met de voogdij belast. Zie *schepper*.

3. *Als de abt met de kaarten speelt, wat zullen dan de munten?* (Vlaams); d.i. zo heer zo knecht. Ook: slecht voorgaan doet slecht volgen.

Achab *'t Is een Achab* = een wreed, slecht mens. Achab was de koning van Israël, het Rijk der Tien Stammen, 884-861 v. Chr. Hij stond onder invloed van zijn vrouw Izebel, een Phoenicische prinses, die hem aanzette tot de moord op *Naboth* (zie daar) en die de Baäls-afgodendienst bevorderde, waartegen de profeet Elia ijverde.

Zo bleef Achab zeer ongunstig bekend. Zijn geschiedenis vindt men in I Koningen XVII-XXII.

Achilleshiel *Dat is zijn Achilleshiel* = zijn zwakke plek. De hiel van held Achilles vóór Troje was zijn enige kwetsbare plaats; zijn moeder Thetis had hem in de Styx gedompeld, doch de plek aan de hielen, waar zij hem vasthield, was niet nat geworden. Daar trof de god Apollo hem met zijn pijl. Homerus ver-

meldt deze overlevering niet; die treft men aan bij Hyginus, die tijdens keizer Augustus leefde. Zie Stoett I, 18.

Achitofel *Een Achitofelsraad* = een goede raad, maar die niet wordt opgevolgd. Absalom, de zoon van koning David, wilde zijn vader van de troon stoten; Achitofel, raadsman des konings, sloot zich bij Absalom aan en hij zei: Laat mij nu twaalfduizend mannen uitlezen, dat ik mij opmake en David deze nacht achterna jage, (II Samuel XVII : 1).

Doch Absalom volgde deze raad niet; hij luisterde naar Husa, die op Davids hand was. En zo zag Achitofel, dat Absalom het spel verliezen zou en hij hing zich op.

acht *Acht is meer dan duizend* = acht geven op zijn zaken is meer waard dan duizend gulden (woordspeling).

In 't Fries: *Acht is meer als negen*.

achtentwintig *'t Is een oude achtentwintig* = een meisje boven 28. Zie *klop*.

achterbaks *Hij heeft zich achterbaks gehouden* = hij deed niet openlijk mee. *Achterbaks* is een oud woord = achter de rug.

achterdeur *Hij houdt altijd een achterdeur open* = hij weet zo voorzichtig te praten, dat men hem op zijn woorden niet kan vangen; hij heeft altijd nog een uitvlucht. Ook: als de zaak mislukt, weet hij zich toch nog te redden.

achterhek *Iemand het achterhek injagen* = hem ernstig benadelen.

Boerengezegde. 't Achterhek is de achterste afsluiting van een boerenwagen.

Een volgende wagen moet er met zijn disselboom niet tegen aan rijden, want daar is het achterhek niet tegen bestand.

achterna *Achterna kakelen de kippen* = als iets gebeurd is, kan men er licht zijn oordeel over zeggen, maar wie vooruit ziet, hoe 't afloopt, die is knapper. Een andere boerenspreuk met dezelfde betekenis: *Van achteren kijkt men de koe in zijn gat*.

achterste 1. *Toen zette hij zijn achterste tegen de kribbe*, ook: *tegen de disselboom* = toen weigerde hij halsstarrig, om nog verder mee te doen. Een paard moet met zijn kop bij de kribbe komen; als het paard zich met zijn achterste tegen de disselboom stelt, dan trekt het de wa-

gen niet meer.

2. zie *gat* II.

Adam 1. 't *Is mijn neef van Adamswege* = hij is familie, maar 't is ver verwijderd.

2. *Zij liepen daar in Adamskostuum rond* = splinternaat; (Genesis III : 7). 'Zij werden gewaar, dat zij naakt waren.'

3. *Wij moeten met Adamsvorken eten* = er zijn geen vorken, dus maar met de vingers.

4. De *Adamsappel*, het deel van 't strottenhoofd dat aan de keel vooruitsteekt. De overlevering zegt, dat het een stuk van de appel is, die Eva geplukt had van de verboden boom.

5. *De oude Adam afleggen* = zich vrijmaken van de lust tot zondigen: *De oude Adam* is de mens, die zijn zinnelijke natuur nog niet heeft afgelegd.

Waarschijnlijk naar Efezen IV : 22. 'Gij zoudt afleggen de oude mens, die verdorven wordt door de begeerlijkheden der verleiding.'

6. Toen Adam spitte en Eva span, Waar vond men toen een edelman?

Alle mensen hebben dezelfde waarde en dezelfde rechten. Men vindt de spreuk reeds bij Jacob van Maerlant (1220-'90).

7. *Als de rechte Adam komt, gaat Eva mee, vergelijk Jozef 1.*

8. *Zij leven als Adam en Eva in 't Paradijs* = zij leven rustig en gelukkig.

Naar Genesis II : 9-25.

ad calendae graecas *Iets verschuiven ad calendae graecas* = tot de tijd die nooit komt.

Ad calendae graecas (L.) = tot de Griekse *calendae*. De *calendae* waren de eerste dagen van de maand bij de Romeinen, maar de Grieken hadden die indeling niet. Vgl. *St. Juttemis*.

adder 1. *Hij heeft een adder aan zijn borst gekoesterd* = hij heeft goed gedaan aan iemand, die hem met ondank loont. Ontleend aan de fabelen van Aesopus.

2. *Er school een adder onder 't gras* = 't leek heel mooi, maar er was kwade trouw of een boze bedoeling in het spel. Uit het Latijn.

3. *Adderengebroedsel* = gemeen volk. Bijbels woord. Johannes de Doper, 'ziende velen van de Farizeeën en Sadduceeën tot zijn doop komen, sprak tot hen: Gij adderengebroedsels!' (*Matth.* III :

7.)

adem 1. *Hij laat over alles zijn adem gaan* = hij kijkt alles na, of 't wel naar zijn zin is.

2. *Zolang als er adem is, is er hoop* (Vlaams), zie *leven* 2.

admiraal *Hij is 't ammiraaltje van de buurt* = hij is haantje-de-voorste; ook: hij is de voornaamste. Zie *vlag* 3.

Adonis was volgens de Griekse fabellee de schone jongeling, de lieveling van de godin Aphrodite zelf.

ad patres *Hij is ad patres* = hij is dood. *Ad patres* (L.) = naar de voorvaderen. Maar ook Bijbels. De Heer zei tot Abraham: 'gij zult tot uw vaderen gaan met vrede; gij zult in goede ouderdom begraven worden.' (Genesis XV : 15.)

advokaat 1. Advokaat,

Kwade raad

(Vlaams); zie *stijfkop*, *koe* 4 en *proces*. Ook

2. *Gij zult winnen, zegt de advokaat, en hij slaat op zijn zak.* Zie ook *vonnis*.

Bij Guido Gezelle:

3. *Advocantentongen moeten met muntolie gesmeerd zijn.* Woordspeling met peper-munt en met munt = geld.

afdingen *Wat men afdingt is de eerste winst.*

afgezaagd Een *afgezaagde redenering* is zo dikwijls herhaald, dat er geen nieuws meer aan is. Zagen, fig. = aldoor 't zelfde deuntje op de viool spelen; aldoor hetzelfde vertellen. Op dezelfde wijze in het Frans: *une scie* = een telkens herhaalde spreuk, een gemeenplaats.

afgod *Van 't geld zijn afgod maken, zie geld* 21.

afkammen *Iemand afkammen* = hem min maken; zijn gebreken in 't licht stellen. Gevormd als tegenstelling van *opkammen*; zie daar.

afleggen 1. *Hij heeft het afgelegd* = hij is dood; d.i. hij heeft het leven afgelegd met al zijn lasten. Naar Joh. X : 17: 'Daarom heeft mij de Vader lief, overmits ik mijn leven afleg, opdat ik hetzelfde wederom neme.'

2. *Vandaar: hij heeft het afgelegd* = hij heeft de wedstrijd verloren; hij kan zijn taak niet volbrengen.

aflopen *Hoe loopt dat af?* = wat zal de uitslag zijn?

Waarschijnlijk van 't aflopen van een